Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Promocija Zbornika radova povodom 75.godišnjice života akademika Envera Redžića: (Sarajevo, 13. decembra 1990)

Mandić, Petar D.; Ekmečić, Milorad; Vasić, Milan

1991

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

https://bastina.anubih.ba/handle/123456789/909

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

https://bastina.anubih.ba/

AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE

NAUČNE KOMUNIKACIJE

XXXIII

PROMOCIJA
ZBORNIKA RADOVA POVODOM 75. GODIŠNJICE ŽIVOTA AKADEMIKA ENVERA REDŽIĆA

(Sarajevo, 13. decembra 1990)

SARAJEVO 1991.

AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE

NAUČNE KOMUNIKACIJE

XXXIII

PROMOCIJA
ZBORNIKA RADOVA POVODOM 75. GODIŠNJICE ŽIVOTA AKADEMIKA ENVERA REDŽIĆA

(Sarajevo, 13. decembra 1990)

ANU BiH АНУ БиХ

Redakcioni odbor

Milorad Ekmečić, Petar D. Mandić, Milan Vasić

Urednik

Petar D. Mandić,
redovni član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

SARAJEVO 1991.

SADRŽAJ

Predgovor (Petar D. Mandić) 5

Abdulah Šarčević

Povijest - kao *rerum gestarum memoria*. Povodom promocije knjige posvećene Enveru Redžiću 7

Iljas Hadžibegović

Promocija *Zbornika radova povodom 75. godišnjice života akademika Envera Redžića* 15

Riječ akademika Envera Redžića 21

ANU BiH АНУ БиХ

ANU
ВіН
АНУ
БиХ

PREDGOVOR

Krajem 1990. godine, povodom 75. rođendana akademika Envera Redžića, izišla je iz štampe prigodna publikacija *Zbornik radova* posvećena njegovom jubileju. Njena promocija održana je u Akademiji i tom prilikom o ličnosti i djelu Envera Redžića govorili su akademik Abdulah Šarčević i profesor dr Iljas Hadžibegović, a na kraju promocije prisutnima se obratio akademik Redžić. S obzirom na kvalitet izlaganja spomenutih naučnika, učesnici promocije su predložili da se ona objave u posebnoj publikaciji. Redakcija *Zbornika radova* je odlučila da se prilozi štampaju u izdanju Naučne komunikacije. Sadržaj ove publikacije će, uvjereni smo, približiti čitaocu stvaralaštvo autora, metodologiju i tehniku njegovog naučnog rada i tim uticati da se i dalje istražuju područja u kojima je akademik Redžić do sada učinio najdublje prodore.

Čitajući *Zbornik radova* i ovu publikaciju, čitalac će dosta saznati o jednom vremenu koje obiluje kontroverzama, o čijim događajima svjedoče sami učesnici i o kojima još uvijek nemamo potrebnu istorijsku distancu. Zahvaljujući solidnoj metodološkoj spremi akademika Redžića, naučnom poštenju i sposobnosti da objektivno sudi i o događajima u kojima je sam bio aktivni učesnik, on daje djelo zapažene vrijednosti kojim će se koristiti istoričari sadašnjosti i budućnosti.

Stvaralaštvo akademika Redžića (12 knjiga i 202 naučna i stručna rada) i javna djelatnost obezbijedili su mu mjesto među najistaknutijim istoričarima u Jugoslaviji. On je naučnik, revolucionar i humanista koji se oko 50 godina bori za slobodu, bratstvo i jednakost među ljudima i tim njegovo djelo dobija onu duhovnu univerzalnost kakvu rijetko čije djelo ima.

Akademik Redžić je bio i ostao objektivan analitičar prošlosti, temeljit kritičar sadašnjosti i lucidan vizionar budućnosti. Dobra obaviještenost, široko opšte obrazovanje i temeljita metodološka sprema omogućili su mu da vrši izbor aktuelnih te-

ma, da ih filozofski dosljedno promišlja i tim obogaćuje jugoslovensku istoriografiju. To mu donosi brojna priznanja naučnika i uvažavanje od strane čitalaca, ali i izvjesne rezerve, pa i kritike nekih partijskih foruma i ideologa. U težnji da otkriva naučnu istinu i stalno vrši prodore u novo, nisu ga mogle pokolebati birokratske stege, jednoumlje partijskih komiteta, kritike njihovih ideologa ili krizna razdoblja. Naprotiv, on istražuje, publikuje i javno iznosi rezultate svojih istraživanja i trudi se da temeljito analizira istorijske izvore, odmjereno kritikuje druge autore i uvjerljivo prezentira svoje zaključke. Na taj način njegove ideje dobijaju na originalnosti, naučni stavovi na uvjerljivosti i cjelokupno stvaralaštvo na naučnoj vrijednosti.

Više od tri decenije Enver Redžić se intenzivno bavi proučavanjem naše novije istorije, a posebno se specijalizovao u oblasti istraživanja problema radničkog pokreta i rješavanja nacionalnog pitanja u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji i s tim u vezi odnosa socijalističkog pokreta u Evropi i Jugoslaviji. U svojim zapaženim istoriografskim radovima veliku pažnju posvećuje uticaju marksizma i modernog evropskog socijalizma u procesu idejnog i političkog razvoja socijalističkog radničkog pokreta u jugoslovenskim zemljama u širokom vremenskom razdoblju od evropskih revolucija 1848. godine do fašističke okupacije Jugoslavije 1941. godine. S obzirom na to da se u ovom razdoblju javlja težnja jugoslovenskih naroda da ostvare političko ujedinjenje i stvore zajedničku jugoslovensku državu, Redžić je sistematski pratio i kritički analizirao Marksove i Engelsove stavove i poglede u vezi sa jugoslovenskim pitanjem i nacionalno-političkim programom jugoslovenskog pokreta, kao i shvatanja i poglede nosilaca ideje socijalizma W.Libknehta, K. Kauckog, E.Bornštajna i osnivača austromarksizma K. Renera i O. Bauera. U proučavanju razvoja jugoslovenskog radničkog pokreta između dva svjetska rata, sa posebnim pogledom na pitanje nacionalnih odnosa i politički položaj Bosne i Hercegovine u jugoslovenskoj državi, Redžić nastoji da utvrdi obim i stepen teorijskog i političkog uticaja III internacionale, analizira i dublje promišlja proces emancipacije jugoslovenskog komunističkog pokreta od uticaja Kominterne na planu rješavanja nacionalnog pitanja u Jugoslaviji. U vezi s ovim analizira obimnu dokumentaciju, konsultuje primarne i sekundarne izvore i koristi se svjedočenjima živih učesnika koji su mogli dati kompetentne činjenice. Sa neophodnim oprezom analizira ulogu pojedinih ličnosti u procesu emancipacije jugoslovenskog komunističkog pokreta.

Redžićeva istraživanja i studije o nacionalnom pitanju uopšte i u Bosni i Hercegovini posebno, čine bitnu sadržinu njegovih radova koji su u naučnoj javnosti postigli zapažen uspjeh, autoru donijeli veliki broj javnih priznanja, reputaciju naučnika velikog formata i mjesto u Akademiji nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.

Čini se umjesnim na kraju zaključiti da akademik Enver Redžić spada među stvaraoce i revolucionare koji su odredili jednu epohu, bili i ostali kreatori njene duhovne klime i stvaraoci njenih vrijednosti. Zato će njegovo djelo ostati nezaobilazno za sadašnje i buduće istoričare.

Petar D. Mandić

ABDULAH ŠARČEVIĆ

POVIJEST – KAO *RERUM GESTARUM MEMORIA*

Povodom promocije knjige posvećene Enveru Redžiću

Sa historiografskim istraživanjima akademika Redžića, koja fasciniraju poznavanjem dokumenata, osnovnih tendencija novog doba, svih onih moći koje su diktirale tokove socijalnih, političkih i kulturnih formi života, pojavu nacionalsocijalističkog odnosno fašističkog terora, totalitarizma, vidimo kojim je putevima išla naša historijska znanost, koliko je i sama bila znanstveno mišljenje, kritičko mišljenje koje ne prelazi u prekomjerno spekulativno. Uočavamo, dakako, korelaciju između vremena, često infernalnog, suludog i fanatičnog, koje ljudski duh teško shvaća. Zapažamo i ono što je naše vrijeme stiliziralo kao znanstvenu istinu, kao logiku povijesti. Redžićevo djelo, bez sumnje, važi kao uzorno, kao obrazovanje znanstvene svijesti o najnovijoj historiji naših naroda. No, o njoj će ovdje - povodom izlaska knjige posvećene sedamdeset i petom rođendanu Envera Redžića - biti dovoljno riječi. O njoj će govoriti moj kolega Iljas Hadžibegović, historičar, kompetentno i podrobno.

Preostaje mi da nešto kažem o historijskoj znanosti iz perspektive suvremenog filozofskog mišljenja. Trivijalna je istina da za historijsku znanost povijest postaje moguća samo kada je prošlost, kada je postala predmet predstavljanja ili istraživanja. Povijest je, prije svega, prošlost, ono što se dogodilo ili se uobražava da se dogodilo. Zajedno sa općom antropologijom, kulturnom antropologijom u američkom smislu, socijalnom antropologijom, arheologijom, historija se pojavljuje kao osnovna znanost o čovjeku, o povijesti, o ljudskom svijetu uopće. Preispitivanje povijesti ili prošlosti, naravno, nošeno je jednim spoznajnim interesom. On nije praktičko (pragmatički, tenički, humano) biologistički itd. On je povrh pozitivističkog ili ideologističkog, mitologističkog obrasca.

Kategorijalni sistem historije kao znanosti je, dakako, posredovan samom poviješću, vremenom, tačnije: nekim njenim tendencijama ili latencijama. Za mene je historija kritičko i nepotkupljivo suočavanje sa onim što nazivamo prošlošću ili što nismo još zaboravili. Nema sumnje da ona uspijeva, ukoliko uopće uspijeva, samo tada kada je u njenoj osnovi briga za istinu, za ono što ne prisiljava na politiku, ideologiju, na uništavanje i samouništavanje uma i prosvjetiteljstva. Ne samo da se pita o smislu historije. Ona se pita i o vlastitom smislu. Po tome pripada konceptu znanosti kao što su filozofija, antropologija, psihologija, sociologija, pedagoška antropologija, socijalna biologija, etologija ili humana genetika.

Teškoća oko određivanja interesa, spoznajnog interesa ili osnove, motiva historije, nije jedna. Teškoće proizilaze iz redukcionističkih stavova, različitih iskustava koja se apsolutiziraju ili mitologiziraju — polazeći od Zapada ili Istoka, od nacije ili rase, od ovog ili onog sloja, stupnja ekonomskog ili tehnološkog razvitka itd. Historija ne podliježe opasnostima naturalističke propedeutike barbarstva, nacionalnog ili rasnog. Svaka apologija nacionalnog ili rasnog, monumentalnog ili antikvarnog, predstavlja — na dužu stazu — ne samo odricanje od one brige da se istina, bar približno, otkrije i izrazi nego likvidaciju mogućnosti istine. A ako je istina život pod suncem — onda je ta apologija samouništenje ljudskog uma, nazadovanje, mitologiziranje mraka i svega onoga što on simbolično izražava. Apologetika uzurpira kritički element mišljenja i pruža ruku svemu onome što predstavlja podubljivanje — barbarstva, aksioma mržnje, rastrojstva društvenog, političkog i kulturnog života. Ona je slijepo povinovanje iracionalnoj volji za životom, za porobljavanjem drugih, za destrukcijom napretka; ona je povinovanje političkoj ili društvenoj paranoji.

Čim se uvedu lomače za ljude i knjige, koje, na žalost, nisu stvar proteklih i davnih vremena (jer se o tome i danas govori), onda se ide slijeva nadesno — u zlo, u pokidani nervni sistem životnog svijeta. Patološko se smješta ispod kože i osjetljivo je samo na svjetlo koje je uvijek bilo metafora uma i razbora, onoga što ne dopušta rastakanje života, obješene stvarno ili metaforično. Pažljivo bavljenje historijom pokazuje da "ne postoji nikakvo ontološko slaganje između znanstvenih kategorija i struktura stvarnosti" (Hans Lenk). To vrijedi i za historiju — kao znanost o čovjeku, kao humanu znanost, naravno, i za prirodne znanosti, čije metode nisu uvijek u skladu sa strukturom prirode. Ipak, suglasnost teorija i stvarnosti ostaje regulativna ideja u Kantovom smislu.

Iz moderne teorije znanosti, teorije društvenih znanosti, znamo da se zastupa i stanovište da je ta suglasnost principijelno slučajna. Ovo znači da te "teorije nisu istinite i lažne nego su upotrebljive, naime, onda kada se pojave stvarnosti podvode pod njih" (H.Lenk). Moje razmišljanje želi da ostane vjerno onoj regulativnoj ideji. Zato je potrebno reflektirati o tome da postoji struktura predmeta, da je ona povijesno/vremenski određena, da se ne može previdjeti u korist jedne teorije po kojoj je povijest napredak u svijesti slobode ili napredak tehnike i znanosti ili zapadanje u jedva preglednu katastrofu. Nipošto ne sumnjamo da su to danas vodeće filozofske teorije povijesti.

Danas se zna da je Hegel nastojao dokazati egzistenciju uma u (svjetskoj) povijesti. Zbivanje u povijesti je bilo umno, ona je bila "umni, nužni tok svjetskog duha, duha čija je priroda doduše uvijek jedna te ista, ali koji u svjetskom bitku eksplicira tu svoju prirodu" (Hegel). Ali, povijest treba spoznavati kakva jest: "treba da postupamo historijski, empirijski".

Nit vodilja je u tom velikom idealističkom scenariju: "Ni u čemu što treba da bude znanstveno, um ne smije da spava, pa mora upotrijebiti razmišljanje. Ko svijet motri umno, toga i on motri umno, oboje u uzajamnom određivanju." Hegel je nastojao racionalizirati povijest, sve kulturne procese, religije, države, umjetnosti, znanosti, jezike, od stare Kine, Indije, Persije do Grčke i modernog Zapada, trijumfa kršćanskog principa subjektivnosti i slobode. U svojoj kompleksnosti, markirana početkom i ciljem, krajem, ostvarenjem građanskog društva sa idejom svijeta rada, proizvodnje, profita i kapitala, građanskih prava svakog individuuma, u bitnosti — svjetska povijest ima u osnovi božanski um u kršćanskom smislu, povrh pojma atinske i rimske države, koja je moguća samo u "specifičnom paganstvu tih naroda". Tu vlada princip ostvarenja slobode, koja uključuje i religiju, i znanost i filozofiju; ona ne leži samo u unutarnjoj pravednosti i ćudorednosti države, koja je sačuvana u dubini protestantske religije i etike.

Možda ćemo stići korak dalje ako, kao i mnogi, kažemo da je ta Hegelova filozofija svjetske povijesti uvela ideju spasa; ona je povijest spasenja koja ljudima uskraćuje totalno zlo, krikove straha, religiju hladnoće i ravnodušnosti, religiju unutarnjeg razlivanja otrova koji je otplavio mnogošta u povijesti. Hegel je — sasvim metafizički i idealistički apsolutizirao duh Zapada, kršćanski princip istine i slobode koji je izlagao u svojem posljednjem predavanju kada se pozivao na Bibliju. Ali, i danas se u kritičkom razmatranju Hegelove filozofije povijesti može osvijetliti jedna metafizika moderne, nit vodilja i razvitka, ideja racionalnog društva, nivo funkcionalne kompleksnosti i ideja o prvenstvu napretka. Mi danas znamo koliko je i on ambivalentan i višeznačan. Hegel je identificirao jedinstvo duda i uma sa samim sobom s ultimumom.

Hegel je pisao o uslovima mogućnosti jedinstva čovječanstva. Ali je glorificirao samo jedan princip. "Država, njeni zakoni, njene uredbe, prava su državnih individuuma, njena priroda, njena zemlja, njena brda, zrak i vode jesu njihova zemlja, njihova domovina, njihovo vanjsko vlasništvo; povijest te države, njena djela i ono što su stvorili njihovi preci, pripada njima i živi u njihovu sjećanju. Sve je njihov posjed isto tako kao što ona posjeduje njih, jer to sačinjava njihovu supstanciju, njihov bitak " (Hegel). Iza svega u pozadini stoji ideja: Bog upravlja svijetom; on se eksplicira u biti čovjeka, u onom slobodnom, subjektivnom i supstancijalnom. Ne treba odbacivati ono što je znak povijesnosti u Hegelovoj filozofiji; ni to da je i historičar sin svoga vremena; da ne zaostaje za vremenom, a mora napustiti nadu da ga može preskočiti.

Hegelova filozofija povijesti tek danas otkriva svoju tajnu. Ona se skriva mnogo dublje no što neko može i zamisliti. U suvremenosti, u kojoj dolazi do pojačanog

komuniciranja različitih kultura, dodira azijskih kultura sa Zapadom, Hegelova filozofija se može, srećom, drukčije razumijevati i čitati a da nas ne odvlači s puta pluralizma uma, jezika, literature itd. Ali se neće prepustiti jednoj Hegelovoj dijalektici koja sklapa savez sa idejom sve/određenosti: čovjeka i čovjeka, otuđenja i slobode, naroda i zemalja, religija i umjetnosti, prirode i čovjeka, granica i pucanja granica, nevolja i zala, stopljenosti sa bližnjim i onim koji je daleko, ritma i hijerarhije povijesti, država i država itd. Ko bi danas iole razborit mogao prihvatiti ideju da sve prolazi svoj duh, svoju sudbinu: u životu ili smrti. Ko može prihvatiti stav: "Nasilnom smrću može narod umrijeti samo onda ako je u sebi postao prirodno mrtav, kao na primjer njemački kraljevski gradovi, njemački državni ustav" (Hegel).

Hegelova filozofija povijesti mitologizira ono "dublje zadovoljenje", ono što je ujedno idealno i "različito od realne djelatnosti", načelo nesmiljenosti i sve/određenja, transparencije. Njoj se suprotstavlja druga tendencija u historijskoj znanosti: historiziranje uma, subjektivnog uma. To seže do historizma, iracionalizma. Izgleda da nas tu ponajviše iznenađuje Nietzsche. On je uveo razlikovanja u pojmu razmatranja povijesti: antikvarno, monumentalno i kritičko. Njegova argumentacija je okrenuta protiv prekomjernosti prošlosti, protiv mortifikacije spoznaje i slabljenja ljudske djelatnosti.

Tek zahvaljujući jednom mitu aktivističkog čovjeka, tako je na to gledao Nietzsche, moguća je jedna nova definicija historije — i kao događanja i kao teorije. On se poziva na Goetheove riječi: "Uostalom sve mi je mrsko što me samo poučava a da ne pojačava moju djelatnost ili je neposredno ne podstiče." Nietzsche ironično govori o historičaru kao "razmaženom dokoličaru", koji posmatra povijest s visine, povrh života i ljudske djelatnosti. Cijela njegova filozofija je na tom polju apologija aktivizma teorije. "Mi želimo da služimo historiji samo utoliko, ukoliko ona služi životu." Tu je važan stvaralački impuls, opiranje onome što povređuje život u njegovoj povijesnosti, životnosti, u plodnosti ili razaranju, vječnom vraćanju, u višem zajedništvu itd.

Nietzsche je brižljivo razlikovao antikvarnu, monumentalnu i kritičku historiju. I ona je još uvijek pogodna za jedan kritički racionalizam u humanim znanostima, posebno u historiji kao znanosti. On ne propovijeda nadolazećeg boga, oštro kritikuje svoju naciju, svoje doba, kao što su to činili Golo Mann, Adorno, Jaspers i drugi. On govori o Nijemcima, svojim suvremenicima. Više od drugih naroda "pate od te slabosti ličnosti i od protivrječnosti između sadržaja i oblika". To je teška slabost. Nijemci vjeruju da je oblik konvencija, prerušavanje i prikrivanje i "zato ga ako već ne mrzimo ipak u svakom slučaju ne volimo". Nietzsche se može odvažiti da kritički kaže: "Tako, uzimajući u obzir ranija vremena, mi još i danas živimo u nekoj neuredno nekorektnoj francuskoj konvenciji: kao što to pokazuju svo naše hodanje, stajanje, razgovori, oblačenje i stanovanje. "Da, "... izabrali smo hodanje bez cilja, komociju, i po mogućnosti što manju mjeru samosavladivanja"; da, "...sve je bezbojno, otrcano, loše imitirano, aljkavo, svako živi kako mu je volja, ali ne prema snažnoj,

mislim bogatoj volji, nego prema zakonima koji jedanput propisuju opću hitnju a potom opću žudnju za komocijom".

Nijemci – reći će Nietzsche – "smisao za formu bez okolišanja ironički odbacuju – ta imamo *smisao sadržaja*: oni su ipak čuveni narod duševnosti". – Bez kritike nema istine (o) povijesti ili prošlosti; bez literature, bez ironije i duha, bez onog saveza forme i sadržaja, nema istine povijesnog života bilo kojeg naroda. Nije to ono što je lijepi stil. Jer, "narod kojemu se pripisuje neka kultura treba uistinu samo da bude neko živo jedinstvo a ne da se tako jadno raspada na spoljašnjost i unutrašnjost, na sadržaj i formu" (Nietzsche). Nietzsche odbija narcistički jezik historije kao teorije i kao znanosti. I prije postmoderne, on odbija metapripovijest o hegemoniji ovog ili onog principa. Njegova etika je etika unije forme i sadržaja, povijesti i života, slobode i stila, nade i opasnosti po život.

O Nietzscheu se također treba govoriti kao što je on govorio o historiji. Danas u naletu opasnosti po čovjeka i čovječanstvo, od ekološke i nuklearne opasnosti do nacionalizma i totalitarizma, do apologije kompjuterske etike koja znači i totalni gubitak značaja čovjeka, mit totalnog suviška čovjeka, historija bi trebalo da podsjeti na istinu – moguću kod nas, u Evropi i svijetu. U doba velike nevolje i krize, historiji je potrebna odvažnost, znanje i spoznavanje koje nije identično sa mortifikacijom, dovršenjem, ukrućivanjem života. Tada ona konvergira sa istinom koja nije sublimirana laž, nije moć očaja, izliv depresivnog svijeta, nego je najbliža stvarnosti. Za to je potrebno da u teoriji ne zakržlja mašta, jer "sputavanje teorijske mašte priprema političko ludilo" (Horkheimer/Adorno). Trebalo bi razmisliti i o vezi znanosti i doba, o iskazu. "Čak i ukoliko ljudi još nisu svladani tim ludilom, oduzeta su im sredstva za odupiranje zbog vanjskih i u njima samima usađenih mehanizama cenzure" (Horkheimer/Adorno). To, dakako, pogađa historijske znanosti u doba velike pometnje, posebno pojava auto/cenzure.

No, ja nisam historičar, premda bez historije i historijskih znanosti mi imamo posla sa solipsizmom sadašnjice, koja je samo drugi znak rasprsnuća jezgra, da čestice kruže "svijetom". Ovdje prestaje filozofska vjera u *unum, verum et bonum* koja je bila u osnovama velikih filozofa od Platona do Hegela. No, ideja apsolutne istine odavno je prepoznata kao metafizička, kao znak vampirizma (Nietzsche). Historijske znanosti, međutim, uočavaju i granice suvremenog analitičko-empirijskog načina postupanja koje ne priznaju nikakve zakonitosti koje su "posredovane svješću djelatnih subjekata" (J.Habermas). Zakon se, naravno, može misliti – sa Popperom – i kao trend, "kao tendencijski ostvarljivo singularno kretanje" (H.Lenk), tako da teorije i nastaju iz jedne hermeneutičke situacije. To govori da historičar ne pokušava samo da objašnjava jedno doba. On, povrh toga, i razumijeva doba, "nagoni život koji samog sebe rasvjetljava".

Istina o filozofiji povijesti ima jedan dodatak: "Da je Hegelova filozofija povijesti uključila ovo vrijeme, Hitlerove robot-bombe bi, pored rane smrti Aleksandra i sličnih prizora, našle svoje mjesto među izabranim empirijskim činjenicama u ko-

jima se neposredno simbolično izražava stanje svjetskog duha. Kao sam fašizam, ti roboti su istodobno lansirani i besubjektivni" (Adorno).

Ja ovdje ne mogu govoriti o naučnom i teorijskom radu Envera Redžića. O tome na pravi način svjedoči ova knjiga koja je povod naše svetkovine. Naše visoko mišljenje o njegovom naučnom opusu na polju novije povijesti, o jednoj moćnoj konstrukciji saznanja u čijem je temelju ljubav prema istini, znatiželja, povinovanje redu činjenica, kritičkim interpretacijama čudljive i kompleksne povijesti, u čijem je temelju nevjerovatna etika koja zahtijeva da živimo u životu koji je sve manje nadmetanje u iskazivanju istine, ljepote i dobrote, a sve više nadmetanje u onome što je izrekao stari Goethe, htijući nas sačuvati od dvije duhovne bolesti: od utopizma i apsolutne rezignacije.

Riječ je o sumi ljudskog čija se istina pokazuje isto toliko u ratu koliko i u miru, jer povijest nudi, bar se meni čini, zastrašujuće civilizatorsko iskustvo: nasilje nad istinom i slobodom, nasilje nad čovjekom, pojedincem, narodom, nad životom, javna smaknuća čovječnog, cinična razmišljanja, simbolička nasilja, religiozno sljepilo, uobraženu dubokoumnost. Pa i stari Goethe se obratio jednom historičaru (Luden): "Čak i da možete osvijetliti i proučiti sve izvore: šta biste našli? Ništa drugo izuzev jedne velike istine, koja je odavno poznata i radi čijeg potvrđivanja nije potrebno ići daleko; naime, istine da je sve bilo bijedno u svim vremenima i u svim zemljama. Ljudi su uvijek strepjeli i patili; uzajamno su se mučili i mrcvarili; i sebi i drugima zagorčavali su taj kratki život, a ljepotu svijeta i slast postojanja, koje im pruža prekrasni svijet, nisu umjeli ni cijeniti ni uživati. Ugodno i veselo bilo je samo rijetkima. Većina je, nakon što je tokom izvjesnog vremena iskušavala život, vjerovatno radije htjela da ga napusti nego da ga iznova započne. Ono što ih je činilo ili čini privrženim životu, bio je i jeste strah od smrti. Tako to jeste, tako je bilo; tako će vjerovatno i biti. To je čovjekova sudbina. Zar su nam potrebni dalji dokazi?"

Znamo da mu je historičar Luden uzvratio i rekao da život pojedinca ipak nije historijski život naroda, koje je tako istrajno i kritički istraživao Enver Redžić, tada mu je Goethe odgovorio: "Sa narodima je kao i sa ljudima. Narodi se sastoje od ljudi. I oni ulaze u život kao i ljudi, žive, nešto duže, na jednako čudan način, i isto tako umiru, ili nasilnom smrću, ili od starosti i oronulosti. Sve patnje i sve nevolje ljudi jesu upravo patnje i nevolje naroda."

Čini mi se da takvu spoznaju dugujemo i Enveru Redžiću. Ona može poslužiti kao obrazac: epistemološki i etički, prije svega. U njegovom životu, posebno u onom periodu kada se borio protiv paranoičnog fašizma, koji je izazvao plimu straha od "smrti u višim i nasiljima bogatijim civilizacijama", nije nedostajalo utopijske volje. Da se svijet ne degradira, da se ljudi ne svedu na baštinike izvršitelja katastrofa i propasti, dominirala je naučna svijest. Ona nije uzmicala pred onim u historiji što je izokretalo svijet, što je tjeralo da ljudi padaju na koljena pred primitivnim i totalitarnim. Redžićev socijalizam u njegovim bogatim istraživanjima bio je u uniji sa naučnim realizmom, sa teorijom koja je pomagala činjenicama da se uzdignu u istinu i javnu svijest. Kao historičar, on je bio kritičar, bio je i mislilac, jer je vjerovao da to

može biti samo ako u svijet unosi istinu, to što je karakteristika istinskih naučnika koji znaju, ono što znaju znaju za nas (Emerson). Htio on to ili ne, Enver Redžić svojim historijskim istraživanjem ostvaruje ideju cjeline o nama, ono što je svojstveno filozofu. U ovakvim formulacijama se želi reći da historijsko znanje navodi na to da se čovjek uvjeri, da sam misli, da ono djeluje samo u slobodi.

Čini mi se da Enver Redžić legitimira modernog historičara i kritičara, djelo suvremene naučne misli, koje je odoljelo ideološkom lageru, koje zna da je kritička literatura jedina vrsta osvješćivanja i prosvjetiteljstva, koja je dobila istaknuti značaj za formiranje i jačanje javne i naučne svijesti u našim društvima. U ovom načinu govora ne radi se o referiranju i želji da se nešto kaže, usprkos dobroj namjeri koja je osnova i humanitet svih historijskih istraživanja i historijskih pogleda, nego o upućivanju na Redžićevo djelo koje je uticalo na duh nauke u nas, na javnost. Nama bi trebalo biti tuđe "kloparanje rutine", teška bolest jezika. Pred nama je svijet istinitih viđenja, bez apsolutizma istine. To da svi znamo "s punom jasnoćom šta se dešavalo, i da iz ovoga znanja povučemo konsekvencije" (Jaspers).

Redžić je svoje poglede o dešavanju i smislu novije historije izložio u svojem golemom djelu. I ono ide od vremena do vremena.

Prosuđivanje prepuštamo historijskoj nauci, vremenu, osnovnim oblicima ljudskih sudbina. Sudbina je i to da i ovim započinje posebna privilegija, dijaloška odgovornost, vraćanje etike i njenih principa u životni svijet sadašnjice.

ANU BiH АНУ БиХ

ANU
ВіН
АНУ
БиХ

ILJAS HADŽIBEGOVIĆ

PROMOCIJA *ZBORNIKA RADOVA POVODOM 75. GODIŠNJICE ŽIVOTA AKADEMIKA ENVERA REDŽIĆA*

Pripala mi je čast da ovom cijenjenom skupu predstavim *Zbornik radova povodom 75. godišnjice života akademika Envera Redžića*, koji je objavila Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine u svojim Posebim izdanjima[1]. *Zbornik* sadrži 21 prilog i bibliografiju radova slavljenika, pri čemu je prvih pet posvećeno naučnom profilu i doprinosu akademika Redžića našoj nauci i kulturi, a zatim je data bibliografija radova koja obuhvata 202 jedinice[2]. U ovom dijelu *Zbornika* autori su pregnantno naznačili sve bitne aspekte djelovanja ovog istaknutog intelektualca – naučnog, kulturnog i društveno-političkog poslenika – koji je pet i po decenija sve svoje umne, fizičke i moralne snage stavio u službu ljudskog progresa. Najviše je dao u oblasti istorijske nauke, u kojoj je dosegao evropski naučni ugled.

Veći dio ovog zbornika sačinjavaju prilozi saradnika i prijatelja akademika Redžića, koji predstavljaju mozaik interesantnih tema, prvenstveno za bosanskohercegovačku istorijsku nauku, a i znatno šire, s tim što su većinom rađeni kao naučne sinteze[3]. Od ukupno 16 radova samo 2 nisu iz istorije.

---

1 *Zbornik radova povodom 75. godišnjice života akademika Envera Redžića.* ANUBiH, Posebna izdanja, knj. XCII, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 25. Sarajevo 1990. 317 stranica. Urednik Petar Mandić.

2 Milorad Ekmečić, *Naučni profil Envera Redžića*; Besim Ibrahimpašić, *Povodom 75 godina života i rada akademika Envera Redžića*; Slobodan Nešović, *Društveno-političko delanja akademika Envera Redžića od 1935. godine do danas*; Ibrahim Karabegović, *Radnički pokret (1918-1941) u radovima akademika Envera Redžića*, Zdravko Antonić, *O saradnji Envera Redžića i Rodoljuba Čolakovića. Bibliografiju radova Envera Redžića* uradio je Željko Vujadinović.

3 Naučne priloge u *Zborniku radova* publikovalo je 16 autora: Milorad Ekmečić, *Srbija i bugarski nacionalni pokret*; L.I. Gibijanskij, *Prilog istraživanju uzroka i karaktera sovjetsko-jugoslovenskog su-*

Ova promocija je prilika da se govori o doprinosu akademika Redžića razvoju istorijske nauke. Taj doprinos je impozantan i višestrano je integrisan u našu nauku i kulturu. Ovom prigodom naglasak je na doprinosu istorijskoj nauci, prvenstveno podizanju Instituta za istoriju radničkog pokreta u Sarajevu i na obimnim istraživanjima u oblasti istorijske nauke. Kao dugogodišnji direktor Instituta za istoriju radničkog pokreta u Sarajevu (1961-1972) akademik Redžić je bitno uticao na formiranje ove institucije, posebno na profiliranje naučnog i stručnog kadra, na koncipiranje naučnoistraživačkih programa i uspostavljanje međunarodne saradnje. Podizanju naučnog kadra posvećivao je najveću pažnju težeći da on dostigne takav profil da uz domaća istraživanja može integrisati i evropska naučna saznanja i tekovine. Uz veliko lično angažovanje akademik Redžić je uspio da desetak saradnika Instituta obave jednogodišnje specijalizacije na jednom od evropskih naučnih, kulturnih i univerzitetskih centara: od Pariza, preko Berlina i Beča, do Rima i Moskve. Time se nije završavala međunarodna orijentacija institutskih kadrova, jer se uskoro, sa početkom rada Međunarodne konferencije istoričara radničkog pokreta u Linzu, otvarala nova mogućnost međunarodnog naučnog komuniciranja. Pokretanjem časopisa *Prilozi* (1965) i svojom uređivačkom koncepcijom prvih sedam brojeva Redžić je udario temelje jednom od najuglednijih savremenih istorijskih časopisa u zemlji. Kao direktor Instituta bio je u prilici da se neposredno bavi problemima radničkog pokreta i planiranjem naučnih istraživanja u toj oblasti. Svojim izvanrednim razumijevanjem naučnih potreba i uvjerenjem da se istorija radničkog pokreta ne smije izdvajati iz ukupnih društveno-istorijskih kretanja, akademik Redžić je u nekoliko navrata ukazivao na potrebu prerastanja ovog instituta u Institut za istoriju. Zahvaljujući takvom nedogmatskom shvatanju razvoja istorijske nauke, sarajevski institut je 15 godina prije drugih istovrsnih instituta u Jugoslaviji prerastao u Institut za istoriju. Vremenske granice istraživanja pomjerene su na srednji vijek, osmanski period i novi vijek, sa širokim spektrom tema u kojim su teme iz radničkog pokreta dobile ono mjesto koje im po istorijskom značenju i pripada. Tako zasnovan, Institut za istoriju, zajedno s matičnom katedrom, odnosno Odsjekom za istoriju Filozofskog fakulteta, postao je, relativno brzo, nosilac razvoja istorijske nauke u Bosni i Hercegovini.

---

koba 1948. godine; Iljas Hadžibegović, *Problemi nastanka i političkog organizovanja radničke klase u Bosni i Hercegovini*; Horst Haselsteiner, *Od krize do katastrofe* (Snabdijevanje životnim namirnicama u Austro-Ugarskoj za vrijeme prvog svjetskog rata); Fikreta Jelić-Butić, *Osnivanje "Seljačkog kola" 1936-1937*; Andrija Krešić, *Revolucija i religija*, Dušan Lukač, *Sovjetski Savez kao moralni činilac u pripremanju i pokretanju ustanka u Jugoslaviji 1941*; Petar Mandić, *Pedagoški aspekti otkrivanja i osposobljavanja talenata*; Branko Petranović, *Dihotomije u istoriji Jugoslavije i dihotomnost bića istorije*; Herbert Steiner, *Internacionalna radna zajednica socijalističkih partija (Druga i po internacionala) 1921-1923*; Vlado Strugar, *Prvi zakon u jugoslovenskoj državi;* Avdo Sućeska, *Evolucija u pravnom regulisanju čitlučkih odnosa u bosanskom ejaletu u XIX stoljeću*; Galib Šljivo, *Zatvaranje Austrijskog carskog konzulata u Bosni 18. januara 1821. godine*; Dimitrije Vujović, *Organ Francuske socijalističke stranke 1'Humanite o jugoslovenskom pitanju 1914-1918. godine*; Vladimir V. Zelenin, *Vojna misija SSSR u Bosanskoj krajini 1944. godine*; Dančo Zografski, *Međunarodni socijalistički biro i Druga internacionala o makedonskom pitanju i balkanskim prilikama.*

Drugi vid doprinosa akademika Redžića istorijskoj nauci predstavljaju naučna djela koja čini 12 objavljenih knjiga i 190 rasprava, članaka, eseja, priloga, polemika, osvrta i prikaza. Univerzitetsko obrazovanje germaniste dalo mu je solidnu osnovu za istoriografske i filozofsko-sociološke teme kojima će se Redžić baviti više decenija: klasici marksizma, austrijska socijalna demokratija, jugoslovenske socijaldemokratske stranke, jugoslovenski omladinski pokret i razni aspekti nacionalnog pitanja u programima i politici austrijske i jugoslovenskih socijaldemokratskih stranaka, te nacionalno pitanje u Bosni i Hercegovini, s posebnim osvrtom na nacionalno pitanje Muslimana i njihov autonomni pokret. Svim ovim temama autor je ušao u orbitu velikih ideoloških, političkih, klasnih, nacionalnih i vjerskih pokreta XIX i XX stoljeća. U okviru ovih tema bavi se, također, pojedinim ličnostima iz političke i kulturne istorije koje su činile progresivni duhovni kontinuitet na našim prostorima: Vaso Pelagić, Petar Kočić, Veselin Masleša, Rodoljub Čolaković, Hasan Brkić, Meša Selimović i dr.

Glavno naučno djelo akademika Envera Redžića jeste *Austromarksizam i jugoslovensko pitanje*[4], u kojem je na iscrpan i kompleksan način obradio dva fenomena koja se međusobno isprepliću i prožimaju da bi u određenim istorijskim okolnostima postala suprotstavljena i isključiva jedan prema drugom. O ovoj temi pisano je i ranije u našoj (posebno u slovenačkoj – F. Zwiter, D. Kermavner i dr.) i austrijskoj istoriografiji, ali je ovo nesumnjivo prvo djelo koje u cijelosti zahvata problem austromarksizma i jugoslovenskog pitanja sa stanovišta teorije nacionalnog pitanja austrijske socijalne demokratije i njenog idejnog i političkog uticaja na jugoslovenske SDS u okviru Austro-Ugarske. Analizirani su korijeni austromarksizma, razvoj austrijskog radničkog pokreta do Brnskog kongresa 1899. godine, na kome je donesen Program o nacionalnom pitanju austrijske SDP, a zatim uticaj koji je izvršila austromarksistička teorija nacionalnog pitanja na rad jugoslovenskih SDS za ostvarenje "Istorijskog cilja jugoslovenske ideje – nacionalnog oslobođenja i ujedinjenja Jugoslovena". Također su obrađeni i stavovi Srpske SDP prema nacionalnom i jugoslovenskom pitanju, koji nisu išli u prilog austromarksističkoj teoriji o rješavanju jugoslovenskog nacionalnog pitanja. U središtu Redžićevih istraživanja jeste Renner-Bauerova teorija o nacionalnom pitanju, koja nastaje u vrijeme kada se u Habsburškoj Monarhiji produbljava kriza i zaoštravaju nacionalne suprotnosti, u okviru kojih se sve više nameće jugoslovensko pitanje. Praveći sintezu svojih istraživanja ove teme, Redžić je zaključio da je "austromarksistička teorija nacionalnog pitanja doživjela na jugoslovenskom tlu svoj potpuni slom. Dva oprečna istorijska fenomena austromarksizam i jugoslovensko pitanje nisu se mogli pomiriti. Prvi je išao za očuvanjem integriteta habsburške podunavske države, a drugi za stvaranjem političkog integriteta Jugoslovena." Ovim djelom akademik Redžić je ušao u red istaknutih evropskih istoričara Druge internacionale. Takav ugled sticao je i kao jedan od dugogodišnjih

---

4 Dr Enver R e d ž i ć , *Austromarksizam i jugoslovensko pitanje*. Beograd 1977. Strana 497. Austromarksizam se obično definiše kao austrijska škola marksizma i, pored reformizma i boljševizma, on čini najznačajniji pravac neomarksizma. Vidi: Der Grosse Brockhaus, Band 2, str.136.

učesnika Međunarodne konferencije istoričara radničkog pokreta u Lincu, koja je do sada održala 26 zasjedanja i objavila veći broj zbornika radova o raznim temama iz istorije radničkog pokreta i s njim vezanih socijalnih i političkih tema XIX i XX stoljeća. Redžićevim naporima Institut za istoriju postao je stalni član ove konferencije i time su bila otvorena vrata da naši istoričari redovno učestvuju i objavljuju svoja naučna saopštenja u spomenutim zbornicima, čime je ojačana naša međunarodna naučna saradnja. Redžić je dugo godina, gotovo od samog početka, aktivan sudionik i vrlo cijenjen član ove jedinstvene naučne konferencije. Uspostavio je dobru saradnju sa velikim brojem naučnika i naučnih institucija u svijetu, a posebno sa osnivačima i uglednim intelektualcima lincerske konferencije dr Rudolfom Neckom i dr Herbertom Steinerom iz Beča. Objavljivao je radove u stranim časopisima (ovdje ističemo saradnju sa austrijskim časopisom *Öesterreichische Öst-Hefte*), a redovno je pratio literaturu o radničkom pokretu u Austro-Ugarskoj i napisao nekoliko uspjelih osvrta na naučna djela i međunarodne naučne skupove.

Akademik Redžić je prvi u bosanskohercegovačkoj i jugoslovenskoj istoriografiji istraživao nacionalno pitanje u teoriji i praksi SDS BiH i jugoslovenskim SDS do 1918. godine, a kada se u nekoliko navrata bavi jugoslovenskim omladinskim pokretom do I svjetskog rata, on to uvijek čini u okviru nacionalnog pitanja i jugoslovenske ideje u Habsburškoj Monarhiji. Istraživanja istorijske epohe od sredine XIX stoljeća do kraja I svjetskog rata 1918. godine predstavljala su naučnu osnovu za istraživanja nacionalnog pitanja u Jugoslaviji između dva svjetska rata i u periodu NOB-a 1914-1945. godine[5]. Iako je KPJ između dva rata bila obavezna da provodi stavove Kominterne, akademik Redžić je u istraživanju njenih stavova o nacionalnom pitanju izlazio iz tih okvira i tragao za onim elementima u nacionalnoj politici KPJ koji su vodili ka izgrađivanju vlastitih i originalnih stavova primjerenih društveno-istorijskim potrebama jugoslovenskih naroda. Mada su mu u središtu interesovanja stavovi KPJ, Redžić ne ostavlja po strani nacionalnu politiku građanskih političkih stranaka i drugih idejnih pravaca u radničkom pokretu. Osnova nacionalnog programa KPJ jeste sinteza nacionalne ravnopravnosti i federativnog državnog uređenja.

Ostajući dosljedno na "jugoslovenskoj stazi", Redžić je jugoslovensku ideju od početka shvatao kao program ujedinjenja jugoslavenskih naroda i stvaranja jedinstvene državne zajednice na načelima nacionalne ravnopravnosti, a nacionalizam kao "reakcionarnu retrogradnu ideologiju koja svoju naciju i njene interese izdiže iznad

5 Temama o nacionalnom pitanju i socijalističkom radničkom pokretu Redžić se zanima vrlo rano, ali nešto više od 1956. godine, da bi prelaskom za direktora Instituta za istoriju radničkog pokreta (1961-1972) ove teme postale njegova potpuna naučna preokupacija, čiji je rezultat 9 objavljenih knjiga: *Prilozi o nacionalnom pitanju*, "Svjetlost", Sarajevo 1963, 292 str; *Tokovi i otpori*, "Svjetlost", Sarajevo 1970, 344 str; *Austromarksizam i jugoslovensko pitanje*, "Narodna knjiga" i Institut za savremenu istoriju, Beograd 1977, 498 str; *Tradicija i socijalizam*, SKZ, Beograd 1980, 316 str; *Jugoslovenska misao i socijalizam*, "Svjetlost", Sarajevo 1982, 326 str; *Jugoslovenski radnički pokret i nacionalno pitanje u Bosni i Hercegovini (1918-1941)*, "Svjetlost", Sarajevo 1983, 480 str; *Revolucija i jugoslovenska misao*, "Veselin Masleša", Sarajevo 1986, 256 str; *Muslimansko autonomaštvo i 13. SS divizija - autonomija BiH i Hitlerov Treći Rajh*, "Svjetlost", Sarajevo 1987, 240 str; *Nacionalni odnosi u BiH 1941-1945. u analizama jugoslovenske istoriografije*, ANU-BiH, "Djela" knj. LXVIII, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 38, Sarajevo 1989, 158 strana.

bića i interesa drugih naroda". Jedan je od rijetkih istoričara koji su konkretnim istraživanjem istorijskih izvora i sintezom novih činjenica doprinosili razvoju teorije o nacionalnom pitanju. U tom pogledu posebno su zanimljiva istraživanja nacionalnog pitanja u višenacionalnoj Bosni i Hercegovini, koja svojim vjerskim i nacionalnim mozaikom predstavlja pravo "evropsko čudo". Pri ovim istraživanjima Redžić se u više navrata bavio fenomenom muslimanskog nacionalnog pitanja i autonomnog pokreta, koje prati od 30-ih godina XIX stoljeća do 1945. Na ovu temu značajna je sinteza data u knjizi *Muslimansko autonomaštvo i 13. SS divizija*, koja svojom naučnom aktuelnošću premašuje granice Bosne i Hercegovine i Jugoslavije i ulazi u evropske i svjetske prostore.

O naučnom profilu Envera Redžića akademik Milorad Ekmečić je napisao: "Ima neke životne simbolike u činjenici da je prvi esej koji je Enver Redžić napisao nosio naslov 'Dr Jovan Skerlić kao književni vaspitač'. Objavio ga je u jednom beogradskom đačkom listu kad mu je bilo 17 godina. *Skerlićeva jugoslovenska staza, kult nedogmatskog socijalizma i životna upornost da se ne menja intelektualni interes ni u vremenima velikih društvenih kriza, prisutni su u svim radovima koje je Redžić do sada objavio*" (*Zbornik radova*, str.7). Razvijenog kritičkog duha i široke intelektualne radoznalosti, akademik Redžić ušao je hrabro u neizvjesni i uvijek rizični lavirint izučavanja teorije i prakse nacionalnog pitanja i jugoslovenske ideje od klasičnog marksizma, socijaldemokratske epohe do 1918. godine, preko međuratnog komunističkog pokreta, do burnih godina NOB-a 1941-1945. godine. U svim tim epohama tragao je za korijenima i ostvarenjima revolucionarnog rješenja nacionalnog pitanja i jugoslovenske ideje. Široko zasnovanim istraživanjima od Sarajeva i Beča do Amsterdama i Moskve, silno je obogatio našu nauku novim podacima iz kojih je crpio svoj veliki doprinos teoriji nacionalnog pitanja u višenacionalnoj Bosni Hercegovini, habsburškoj podunavskoj državi i Kraljevini Jugoslaviji, da bi NOB-u i revoluciji 1941-1945. godine posvetio tri posljednje knjige. Svojim naučnim opusom uvrštava se u najznačajnije jugoslovenske istoričare, a kad je riječ o istraživanju radničkog pokreta i nacionalnog pitanja, uživa nesumnjiv evropski ugled. Akademik Redžić zaslužuje ovaj zbornik i mi mu želimo još mnogo zdravlja i naučne radosti.

ANU
ВіН
АНУ
БиХ

Riječ akademika ENVERA REDŽIĆA

Poštovani predsjedniče Akademije,
Poštovane kolege akademici,
Cijenjeni prijatelji,

Mislim da su suvišne riječi uvjeravanja da ovom prilikom pred vama stojim sa uzbuđenjem poslije sedam i po decenija života. Pripadam generaciji koja je živjela u uzbudljivom vremenu. Često se u mislima vraćam đačkom dobu u Bihaću i studentskom u Beogradu u godinama koje su neposredno prethodile drugom svjetskom ratu. Bile su to godine zanosa mladosti koja je hitala da svoje snove o čovjeku i slobodi pretvori u samu stvarnost života. Uzbudljiv je, također, bio početak moje kratkotrajne nastavničke karijere kada sam u jesen 1940. godine prešao prag učionice u podgoričkoj gimnaziji, da bih se već u prvo naredno ljeto našao usred talasa dugotrajnog i ljudima do tada nepoznatog drugog svjetskog rada. Bile su to u Jugoslaviji godine revolucije, koje su obilježene grčevima i najdubljim uzbuđenjima, strahovima od sutona i istovremeno velikim i silnim nadama. Desetkovani ratom, sa uzbuđenjem i vjerom da gradimo najbolji život, pregli smo na liječenje ratnih rana, koje su tištale cijelu jugoslavensku zemlju. Zatim sam se ponovo našao u učionici, ovaj put na tek otvorenom Filozofskom fakultetu, da bih njegovim prvim studentima predavao osnove društvenih nauka. Izuzetno uzbudljivo bilo je stajati pred mladom intelektualnom generacijom, koja je svekolikim svojim inicijativama težila da u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji inaugurira razdoblje duhovne i moralne renesanse. Na žalost, nije mi bilo dato da na fakultetu nastavim i dovršim svoj radni vijek. Ipak, danas mogu da kažem da sam, po unutrašnjem nalogu, primao samo one poslove koji su bili u domenu mojih intelektualnih preokupacija. Bilo da se radi o izdavačkoj kući "Svjetlost", o Kulturno-prosvjetnoj zajednici Bosne i Hercegovine ili o Institutu za istoriju. U tom po-

ANU BiH АНУ БиХ

gledu mogu s razlogom da potvrdim da mi je životna zvijezda bila naklonjena. Ljubomoran na samostalnost i integritet svoje intelektualne i moralne ličnosti, imao sam uspjeha da sam biram prostor i okruženje u kome sam mogao da trošim i obnavljam svoje radne mogućnosti. Prezadovoljan sam što sam u svome, još malo pa 20-godišnjem, penzionerskom statusu imao najpogodnije okruženje.

Osvrćući se sa preostale životne dionice, na pređene putanje, mogu da budem zahvalan mojoj životnoj sudbini. Značajna mjera ove zahvalnosti određena je mojim izborom u Akademiju i radom u Akademiji. Izbor u Akademiju obavezao me na pojačanu aktivnost u domenu moje discipline – istorijske nauke. Nije moje da razmatram šta sam, u periodu svoga 12-godišnjeg članstva, dao Akademiji i istorijskoj nauci. Iskreno sam blagodaran na svakoj riječi kazanoj danas i u budućnosti tim povodom. Shvatio sam i shvatam da se pravi doprinos Akademiji izražava u stvarnom doprinosu nauci. Međutim, sa posebnim zadovoljstvom mogu da potvrdim da je u pomenutom razdoblju Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine predstavljala faktor od izuzetnog značaja u mome naučnom radu. Prije svega, pružanjem atmosfere stvaralačkog rada, koju osigurava svojim postojanjem i svojim ukupnim djelovanjem, Akademija i jeste rezultat i institucija stvaralaštva u nauci i umjetnosti. Razumno je vjerovati u njenu blagorodnu misiju u razdoblju koje predstoji.

Osjećam da se uzbudljivo danas živi u našoj zemlji. Sa strepnjama i nadama. Bez obzira u koju je epohu zaronjen, istoričar o njoj govori saznanjem stečenim u datoj savremenosti. Moram priznati da mi je po svojim tendencijama ova danas konfuzna i kontroverzna; javlja mi se kao "smutnoe vreme" čiji će se bistriji tokovi poduže čekati. Čini se da se istorija poigrala Jugoslavijom, koju su stoljećima pripremali pokreti, nadahnuti jugoslavenskom misli. Da li se istorija razočarala u svoje djelo, pa sada hoće da ga razgradi i rekonstruiše u neizvjesnim novim oblicima? Ili su se Jugoslaveni razočarali u istoriju, pa hoće da svoj život na drukčiji način oblikuju? Jedno je izvjesno i naučno potvrđeno: najbolji i najprogresivnji jugoslavenski umovi težili su opštejugoslavenskoj zajednici, ali ne ma kakvoj, već humanoj, kulturnoj, prožetoj i nadahnutoj uzajamnim razumijevanjem i uvažavanjem individualnih ljudskih i nacionalnih vrijednosti; s druge strane, zahvaljujući naopakom rukovanju svojih upravljača jugoslavenska zajednica evo po drugi put se raspada. Narodi i zemlje ne podnose da se njima upravlja nasiljem. Sasvim je prirodno da se nasilje okonča uklanjanjem "iz korita" nosilaca nasilja. Ali je istorijski nerazumno da se pri tome razbija "korito". Tragika je jugoslavenske ideje što je i prvi i drugi put poslužila za zloupotrebu. Međutim, u korijenu i poruci jugoslavenske ideje nije zla namjera, već potreba uzajamnosti i solidarnosti jugoslavenskih naroda u procesu građenja njihove istorijske zajednice. Uzajamnost je uvijek oblik zajednice različitih, svjesnost života u razlikama. Ali, u razlikama je često sadržana mogućnost suprotnosti, antagonizma. Jugoslaveni su od davnina izloženi iskušenju da međusobne razlike – istorijske, vjerske, nacionalne, kulturne, civilizacijske – razgore u žestoke suprotnosti; da prirodne razlike dovedu do paklenih antinomija. Živjeti u razlikama više nego ikad znači živjeti u demokratskim odnosima. Odnos prema Jugoslaviji u budućnosti jeste odnos prema demokratiji, danas i uvijek, odnos u kome dominira ratio, pa u njemu nema mjes-

ta euforiji. To je spoznaja ovog istoričara, kome su jugoslavenska misao, jugoslavenski pokret i Jugoslavija činili njegovu naučnu preokupaciju tokom više decenija. Kao i svaka velika istorijska ideja, jugoslavenska ideja kao ideja demokratske zajednice jugoslavenskih naroda nadživjeće kako svoje hipokritske brodolomne pobornike tako i svoje opake mrzitelje i progonitelje. Velike istorijske ideje velike su ne samo po tome što su prožimale i obilježavale prošlost već i po tome što su svojom istorijskom sadržinom imanentne budućnosti, što su njena životvorna duhovna pretpostavka i pokretačka sila.

Kao savremenik aktuelne jugoslavenske stvarnosti, sa uzbuđenjem i gorčinom doživljavam njene opake i opasne puteve, njene iracionalne prijetnje i zlokobne slutnje. Kao istoričar, nemam pravo na bilo kakve emocije prema predmetu svojih naučnih istraživanja. Ipak, uzbudljivije nego do sada stojim pred bijelim površinama hartije. Okruženje pomaže i odmaže da se ispunjavaju novim rečenicama. Akademija je moje prvo okruženje, ali i ona postoji u okruženju. Hrabri me saznanje da se okruženja neminovno, po zakonima istorije, mijenjaju. Istorija se ne zatvara u krug, kako često vlastodržci žele, već uvijek otvara budućnosti. Nema blokade istorijskom kretanju ni idejama koje ga nadahnjuju i nose. Ljudi i narodi ne mogu jedni bez drugih.

Iako je pao po našu zemlju u nejubilarno doba, ovaj svoj jubilej doživljavam sa osjećanjem ljudske radosti i zahvalnosti sudbini što mi je omogućila da radim ono što sam u životu pretežno želio i volio. Sudbina naučnika je da žive u dobrovoljnom izgnanstvu, okruženi duhovnim bogatstvom ispisanih papira i izazovno otvorenim bijelim stranicama. Životni jubileji im dođu kao kratkotrajni povratak.

Srećan sam što u ovom trenutku mogu da se poklonim pred elitnim krugom intelektualne Bosne i Hercegovine.

Zahvaljujem zbog toga, na prvom mjestu, Akademiji nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine i njenom poštovanom predsjedniku akademiku Svetozaru Zimonjiću.

Zahvaljujem jugoslavenskim i inostranim autorima, istaknutim naučnicima, koji su svojim prilozima omogućili *Zbornik*, čija nas je promocija danas u Akademiji okupila.

Riječi duboke zahvalnosti izražavam članovima Organizacionog odbora i Redakcionog odbora *Zbornika* u čast moje 75. godišnjice akademicima Petru Mandiću, Miloradu Ekmečiću i Milanu Vasiću.

Molim akademika Abdulaha Šarčevića i profesora dra Iljasa Hadžibegovića da prime moja uvjeravanja da su mi svojim današnjim slovom darovali trenutak koji ću dugo pamtiti.